

HZ. ALİ'NİN İBADET ESASLARINA YÖNELİK FİKHÎ GÖRÜŞLERİ VE İÇTİHA TLARI

Of Hz. Ali's Fiqu Opinions and Ijtitihat on The Principles Worship

Taha YILMAZ*

ÖZET

H z. Ali'nin yönetici kimliği ve ilmi kişiliğinin yanında hukukçu vasfıyla da ortaya koyduğu görüşleri bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in yanında yetişmiş bir şahsiyet olarak vahiy sürecine de şahitlik etmiştir. Hz. Ali Kur'an'ın nâsih ve mensûhunu bilen, ayetlerin nüzul sebeplerine vâkîf olan ve ayrıca sünneti kavramış birisidir. Bu yönünü bilen sahabiler de Hz. Peygamber'in vefatından sonra fikhî problemlerin çözümü için ilk başvuracakları kişi olarak onu görmüşlerdir. Araştırmanın konusu Hz. Ali'nin Furu fikhî içerisinde İslam ibadet esaslarına dair ortaya koyduğu müstakîl görüşleridir. Çalışmaya esas alınan kaynaklar ise bu konuyla ilgili ele alınıp yazılmış, klasik ve çağdaş teliflerdir. Yapılan literatür sonucunda konu ile ilgili müstakîl bir çalışmanın daha önce yapılmamış olması da konuyu önemli kılmıştır. Araştırmanın amacı Hz. Ali'nin ibadet esasları hakkındaki fikhî görüş ve içtihatlarını sahih kaynaklara dayandırarak ortaya koymak ve bu sayede vahyin atmosferinde, Peygamber terbiyesinde büyümüş ve yaşamış olan bir fakihin mantığından ibadet alanını değerlendirmektir. Dolayısıyla araştırma nitel yöntemin metin analizi tekniğiyle tahlil edilmiş ve İslam'ın temel nasları olan Kur'an ve sünnet perspektifinde değerlendirilmiştir. Sonuç olarak fikhî teşekkül aşrında Peygamber döneminde teşri, tedric, kolaylık, nesh gibi olgular yaşanırken, Hz. Ali, tüm bu sürece şahit olan bir şahsiyet olarak daha sonra karşılaştığı fikhî ahkâma yönelik sahip olduğu ilmi ve hukukî nosyonla İslam hukukuna katkıda bulunmuştur diyebiliriz. Fikhî mezheplere mensup fakihler, fikhî meselelerin tedvinini gerçekleştirirken kendisine dayandırdıkları birçok hususu aktarmışlardır. Çalışmanın içeriğinde, konunun önem ve kapsamının genişliğinden dolayı sadece Hz. Ali'nin ibadet esaslarına dair görüş ve içtihatları ele alınarak irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Kitap, Sünnet, İbadet, Hz. Ali.

ABSTRACT

H z. Ali's in addition to his managerial identity and scientific personality, he also has opinions that he put forward as a lawyer. Also, St. As a person who grew up with the Prophet, he also witnessed the revelation process. Hz. Ali is a person who knows the nasih and abrogation of the Qur'an, is aware of the reasons for the revelation of the verses, and also understands the sunnah. Companions who knew this aspect of Hz. After the death of the Prophet, they saw him as the first person to apply for the solution of legal problems. The subject of the research is Mr. These are Ali's independent views on the principles of Islamic worship in Furu Fiqh. The sources based on the study are classical and contemporary copyrights that have been handled and written on this subject. As a result of the literature, the fact that an independent study on the subject has not been done before has made the subject important. The aim of the research It is to reveal the fiqh principles of Ali based on sound sources and to evaluate the area of worship from the logic of a jurist who grew up and lived in the atmosphere of revelation and the training of the Prophet. Therefore, the research has been analyzed with the text analysis technique of the qualitative method and evaluated the views and ijthads of Islam in the perspective of the Qur'an and the Sunnah, which are the basic texts. As a result, while the events such as law, edric, ease, and abrogation were experienced in the period of the Prophet in the era of the formation of fiqh, Hz. As a person who witnessed this whole process, we can say that he contributed to Islamic law with his scientific and legal notion about the jurisprudence he encountered later. The jurists belonging to the fiqh sects conveyed many issues that they based on themselves while carrying out the compilation of the fiqh issues. In the content of the study, only Hz. Ali's views and jurisprudence on the principles of worship were discussed.

Keywords: Islamic Law, Book, Sunnah, Worship, Hz. Ali.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, tahayilmaz1981@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9503-3937

Giriş

Hz. Ali yaşadığı çağ itibariyle İslam'ın kültürüne ve medeniyetine dair tarihinde büyük izlere sahip bir şahsiyettir. Hz. Ali'nin önemi, İslam düşünce tarihine katkı olarak sunmuş olduğu ilmi müktesebatdan ileri gelmektedir (Fıglalı-Kandemir, 1989, s. 2/371-378). Şahsı, kişiliği, bilgi birikimi, Hz. Peygamber'in peygamber oluşuna ilk inananlardan oluşu ve İslam'a maddi ve manevi açıdan hizmet etmiş olması onu önemli kılmaktadır. Nitekim İslam'ın ortaya çıkması ve yayılması sürecinde, Hz. Ali, Hz. Peygamber'e yardım eden kişilerin başında gelmektedir (Özarslan, 2016, s.9/77-90).

Bilindiği gibi Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/66), yaşadığı dönemde İslam kültür ve medeniyetine katkı sunan bir şahsiyet olarak tebarüz etmiştir. Çocukluk yıllarından itibaren Hz. Peygamber ile aynı evi paylaşmış ve onun etkisinde bir karakter ortaya koymuştur. Hicretin beşinci yılında Muhacirlerle Ensarlar arasında dayanışma ve yakınlık oluşturmayı hedefleyerek kurulan "muâhât/kardeşlik" anlaşması esnasında Hz. Peygamber Hz. Ali'yi kendisine kardeş seçmiştir (Demircan, 2013, s.173-190). En küçük kızı Fâtımatu'z-Zehrâ'yı (ö.632) Hz. Ali ile evlendirmiştir. Tebûk Gazvesinde Hz. Peygamber Medine'de işlerin deruhtesi için vekâleti kendisine bırakmıştır. Vahiy kâtipliği ve Hudeybiye Antlaşmasının kâtipliğini yapmıştır. Ehlü'l-Hâl ve'l-Akd (şuraya mensup kişiler, sahabenin ileri gelenleri) Hz. Osman'ın halifeliğinden sonra onu devlet başkanı olarak seçmişlerdir. Bu yönlerinden dolayı İslam'ın ilk dönemlerinde sahabenin danıştığı bir Şeyhü'l İslamlık görevi kendisine tevdi edilmiştir (Hamîdullah, 1998, ss. 297-299). Özellikle Hulefa-i Raşidin dönemi olarak bilinen zaman diliminde meşveret meclisinde bulunan ve kendisine hukukî problemlerin çözümünde başvurulmuş bir şahsiyettir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman ve Hz. Ömer ve onu ilim meclisinde danışman, dini konularda Şeyhü'l İslam ve hukukî davalarda kadı konumunda görmüş, kendisine bu hususlarda danışmışlardır (Fayda, 1998, s. 18/324-338).

Hz. Peygamber tarafından ilim şehrinin kapısı olarak görülen Hz. Ali'nin dini konulardaki derin bilgisinden dolayı bu alandaki meselelere yönelik hükümlerin verilmesinde kendisinden istifade edilmiştir. Yapılan aktarımlar oldukça zengin bir literatür oluşturmaktadır. Bu aktarımlardan bazıları şunlardır: "Sakladığın sır senin esirindir, ama izahat ettiğinde artık sen o sırrın esiri olursun." "Kişi bilmediğinin düşmanıdır." "İyilikleri yaymada hızlı davranmak başarıdır." "Allah'ı zikretmekle insanın gönlü inşirah bularak rahatlar." "Hayır, işleyen insan ölse de diridir." "Her şey azaldıkça, ilim ise artıkça kıymetlenir." "Allah'ın en güzel bağışı akıldır." "Kişinin mertliği, sözünün doğruluğu ile ölçülür." "Dünyanın hilelerini bilen, onun hayallerine aldanmaz." "Hoşgörü sayesinde dostlar çoğalır." şeklindeki birçok hikmetli sözler kendisine isnat edilmiştir (Çağatay-Çubukçu, 1985, s. 12-35).

İlim konusunda kendisinden birçok aktarım yapılan Hz. Ali aynı şekilde idare, aile ve ceza hukuku konularına da birçok fikhî hüküm ve içtihatlar ile katkıda bulunmuştur. Ancak konunun özelliğinden dolayı çalışmamızda sadece ibadet esaslarına yönelik görüşleri ele alındı. Bu şekilde İslam hukuk nosyonuna yapmış olduğu katkılar ortaya konuldu. Fıkhın başlangıç dönemi olarak kabul edilen, sırayla Peygamber, sahabe ve tâbiîn dönemlerinde Hz. Ali fikhî açıdan ortaya koyduğu görüşlerle önemli bir konumda olmuştur.

İbadetlere Dair Görüşleri

İslam hukuku ile ilgili hükümlerin bir kısmı taabbüdidir. Aklın muhakemesine tabi değildir. Emrolduğu için yapılır. İslam hukukçularınca böyle meselelerin illeti emirdir. İslam hukukunun bir kısım hükümleri ilgilendiren konuları ise mâkulü'l-mâna diye ifade edilmektedir. Bu hükümlerin hikmet ve maslahat yönü vardır. O hükmün teşriine müreccih vasıfları ve özellikleri vardır. Bunlar sebep veya illet değildir. Hakikî illet, ilâhî emir ve ilâhî nehiydir. İslam Hukukunun bir kısmı taabudîdir. Hikmet ve maslahatlar bu taabudi kısmı değiştiremezler. Hikmet ve maslahata yönelik olan hükümlerin bir kısmı da aile

ahkâmıdır. Tarihi içinde fakihler aile ile ilgili farklı açılımlar yaparak birçok içtihat da bulunmuşlardır. Mü'minlerin Emiri Ali b. Ebî Talib (ra) de ibadete dair hükümleri insanlara açıklamaktan geri durmayarak bu konularda bazı hükümler ortaya koymuştur. İbadetlerle ilgili verdiği hükümler kitap ve sünnette açıkça hükmü bulunmayan konular hakkındadır. İbadetlerle ilgili verdiği hükümler şunlardır.

1. Taharete Dair Hükümler

1.1. Henüz Yemek Yemeyen Bebeğin Bevli, Bebek Kız İse Yıkanır, Erkek İse Islanan Yere Su Serpilir.

"Henüz yemek yemeyen bebeğin bevli hakkında, bebek kız ise yıkanır, erkek ise ıslanan yere su serpilir." demiştir. Bu konuyu da şu şekilde delillendirmiştir. Hüseyin b. Ali, Resulullah (s.a.v)'in kucağına bevli etmişti. Lübâbe binti'l Hâris; "Ya Rasulallah, elbiseni bana ver, başka bir elbise giy." dedi. Resulullah (s.a.v) ona "Erkek çocuğunun bevli için su serpilir, kız çocuğunun bevli ise yıkanır." Buyurdu (İbni Mâce, 1981, s. 1/85). Asr-ı saadet döneminde Hz. Peygamber'in yaşadığı bu duruma şahit olan Hz. Ali, bu konuda kendine soru yöneltenlere bu hükmü vermiştir.

1.2. Oturan Kişinin Uykusu Abdesti Bozar mı?

"Ali, İbni Mes'ûd ve Şâbî oturduğu halde uyuyan kişi hakkında "Onun abdesti yoktur." demişlerdir (Abdurrezak, 1970, s. 1/131). Resulullah (s.a.v)'in şu hadisini de rivayet ederek "Dübürün bağı gözlerdir. Dolayısıyla uyuyan abdest alsın." (Ebû Dâvûd, 1981, s. 1/203). Şeklindeki hadisin bu konuya delalet ettiğini vurgulamıştır.

1.3. Mezi Yıkanır ve Abdesti Bozar

Hz. Ali, "Ben mezisi akan bir kimseydim. Bunun hükmünü -kızı benim hanımım olması sebebiyle- Resulullah (s.a.v)'e soramamıştım. Mikdâd İbnu'l-Esved'e anlattım, o da bu konuyu Resulullah'a sordu. Resulullah (s.a.v); "(Mezisi gelen kimse) zekerini yıkar ve daha sonra abdest alır." buyurdu. (Müslim, 1987, s.1/247) demiştir.

1.4. Kişi Cünüp Olmadığı Müddetçe Kur'an'ı Her Durumda Ezberden Okuyabilir

Rasulullah (s.a.v) kendisi cünüp olmadığı müddetçe bize her halde Kur'an okuyordu." Âmir eş Şâbî naklediyor: "Ebu'l Ğarîf el Hemedânî'yi işittim, şöyle diyordu: "Ali b. Ebî Talibi gördüm, önce bevli etti, sonra da; "Cünüp olmadığınızı müddetçe (Kur'anı) okuyun. Cünüp iseniz okumayın, tek harf bile okumayın." Dedi (Abdurrezak, 1970, s. 1/336).

1.5. Hayız Halindeki Kadınla İlişki

Hz. Ömer, Hz. Ali'ye; "Hayız durumunda olan zevcesiyle cinsel ilişkiye giren kişi hakkında ne hüküm verirsiniz?" diye sordu. O; "Ona keffaret düşmez. Fakat bu kişinin tevbe etmesi gerekir." Dedi (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 1/59). Ümmet arasında hayız halindeki kadınla ilişkinin haram olması konusunda ittifak halindedir. Zira bu hususla ilgili ayet bulunmaktadır: "Sana hayızdan da soruyorlar, deki o bir ezadır, onun için hayız zamanı kadınlardan uzak durun ve temizlenene kadar onlara yanaşmayın, iyi temizlendiler mi o vakit Allah'ın emrettiği yerden onlara yaklaşın." (Bakara, s. 2/222).

1.6. Hayız Halindeki Kadınla Sevişmenin Sınırı

Hz. Ali'ye soruldu; "Hanımın hayız olduğunda sana helal olan şeyler nelerdir?" denildi. O;

"Örtünün üstü." diye cevap verdi (el- Balisanî, 2022, s. 1/155). Bu husustaki delil de Aîşe (ra)nın şu sözüdür: "Bizden biri hayız olduğunda Resulullah (s.a.v) ona örtü tutunmasını emreder, sonra mübaşeret ederdi." (Müslim, 1981, s. 1/166).

2. Namaza Dair Hükümler

Bu konudaki çoğu hükümler taabbüdidir. Fakat bazı konularda hikmeti tespit edilen ibadetler bulunmaktadır. Hz. Ali'nin hikmeti bilinen veya içtihadı açık olan ibadet konularında verdiği hükümler şöyledir.

2.1. Rükû ve Secde Halinde İken Kur'an Okunmaz

Ali b. Ebî Talib (ra), "Rasulullah (s.a.v) beni rükû ve secde halinde iken Kur'an okumaktan menetti." (Müslim, 1981, s. 1/349). Diyerek rükû ve secde halinde Kur'an'dan bir şeyin okunmayacağı hükmünü vermiştir.

2.2. Namaz Kılmayan Kişi Kafirdir

Mü'minlerin emiri Ali b. Ebî Talib (ra)'a; "Ey Mü'minlerin emiri, namaz kılmayan kadın hakkında ne diyorsun?" diye soruldu. O; "Namaz kılmayan kişi kafirdir." (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 11/47; Kenzu'l Ummâl s. 8/13) dedi. İmam Nevevî "Kişi ile şirk ve küfür arasında namaz vardır." (Müslim, 1981, s. 1/88). Hadisini ele almış ve hadisi şu şekilde şerh etmiştir. "Namazı onun vücubiyetini inkâr ederek terk eden kişi bütün Müslümanların icmasıyla kâfir olur, İslam dininden çıkmış olur. Ancak o kişi yeni İslam'a katılmış biriyse ve namazın vücubiyetini öğrenmeğe yetecek kadar Müslümanlar arasında bulunmamışsa dinden çıkmaz. Namazın vacip olduğuna inandığı halde -günümüzde olduğu gibi- sırf tembelliği sebebiyle namazı terk ediyorsa âlimler o kişi hakkında ittifak halinde değillerdir. Maliki ve Şafii, seleften ve haleften çok sayıda kişi onun kâfir olmayacağını, ancak fâsık olacağını ve tövbeye davet edilmesi gerektiğini, tövbe ederse serbest bırakılacağını, tövbe etmezse zinakâr kişide olduğu gibi hadd cezası olarak katledileceğini söylemişlerdir. Ancak bunun infazı kılıçla yapılır. Seleften bir gurup namaz kılmayan kişinin kâfir olacağını söylemiştir. Ali b. Ebî Talib (ra)'ın görüşü budur. Ahmed b. Hanbel'den de yapılan iki rivayetten biri budur. Abdullah b. Mübarek, İshak b. Rahûye Şafi'nin bazı arkadaşları da bu görüştedir. Ebu Hanife, Kûfe âlimlerinden bir gurup ve Şafi'nin arkadaşlarından Müzenî, namaz kılmayan kişinin kâfir olmayacağını ve öldürülmeyeceğini ifade etmiştir. Tâzir cezasına çarptırılacağını ve namaz kılınmaya kadar hapsedileceğini söylemişlerdir." (Müslim, 1981, s. 2/70; İbn Kudame, 1997, s. 2/442-447). Müfta bih olan görüş kişi namazı kılmaz fakat onun vücubiyetini de inkâr etmezse kafir olmaz, günahkâr olur şeklindedir.

2.3. Namazın Vaktinde İadesi

Namazı ferdi olarak kılan kişi cemaat sevabı almak maksadıyla namazın iadesini cemaatle yaparsa Hz. Ali'ye göre birinci kıldığı farz, ikinci kıldığı namaz ise nafilidir. İbni Kudâme'den ve Hâris'ten nakledildiğine göre Hz. Ali'ye aynı namazı önce tek başına sonra da cemaatle kılan kişi hakkında soruldu. O; "İlk kıldığı farzdır." demiştir. Yani, ikinci kıldığı namaz nafilidir. Ebuzer (ra)'dan şöyle bir rivayet vardır: Rasulullah (s.a.v) ona ikinci defa kıldığı namazın nfile olduğunu söylemiştir (Müslim, 1981, s. 240). Akşam namazını iade ettiğinde kişi Hz. Ali'ye göre bir rekât daha ilave eder. Hârisin, Hz. Ali'den nakline göre o; "Akşamı iade ettiğinde bir rekât daha ilave eder." demiştir (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 2/2769).

2.4. Kaza Namazları

Namazı vaktinde kılamayan kişi sonradan onu kaza eder. Hz. Ali'ye göre kılınmayan namaz kısa zaman içinde kaza etmesi müstehaptır. O, şöyle beyan etmiştir: "Kişi uyuduğu ya da unuttuğu için namazı kılamazsa uyandığında ya da hatırladığında kılsın." (İbn Ebî Şeybe, 1989, s. 2/64) bu hususta ümmet icma halindedir (el-Balisanî, 2022, s. 1/181). Bunun delili Resulullah (s.a.v)'in şu hadisi rivayet ederek ortaya koymuştur: "Biriniz uyuduğu ya da unuttuğu için namazı kılamazsa hatırladığında kılsın. Zira Allahu Teâla "Beni anmak için namaz kıl." (Tâhâ, 14) Buyurmuştur." (Müslim, 1981, s. 1/477).

2.5. Teravih Namazı

Ebu Abdurrahman es Sülemî'den nakledildiğine göre Hz. Ali onlara Ramazan'da namaz kıldırmıştır. (İbn Kudame, 1997, s. 2/169; İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 2/395). İsmail b. Ziyad da şöyle demiştir: "Ramazan ayında mescitlerde kandiller yakılıyordu. Ali bir defasında; "Allah, bizim mescitlerimizi nurlandırdığı gibi Ömer'in kabrini nurlandırın." Demişti (İbn Kudame, 1997, s. 2/169). Ehlisünnetin icmaı da bu şekildedir (İbn Rüşd, 1997, s. 1/214; İbn Kudame, 1997, s. 2/165). Ebu Hureyre (ra)'den rivayet edilen şu hadisi şerif bunun delilidir: "Kim Ramazan ayında gecesini, sevabına inanarak ve bu sevabı elde etmek amacıyla namazla ihya ederse geçmiş günahları affolur (Müslim, 1981, s.759)." Ramazan'da kılınan teravih namazı da gece namazı sayılır ve sünnettir (el-Balisanî, 2022, s. 1/285). Hz. Ali teravih namazının cemaatle kılınmasını daha sevap kabul ediyordu ve kendisi de teravihi cemaatle kılıyordu (İbn Kudame, 1997, s. 2/168). Erkekler için farklı bir imam, kadınlar için de farklı bir imam tayin ediyordu. Arfece es Sakafî'den nakledildiğine göre şöyle buyurmuştur: "Ali b. Ebî Talib insanlara Ramazan gecelerini ihya etmelerini emrediyordu, erkeklerle bir imam, kadınlara da bir imam tayin ediyordu. Ben kadınlara imamlık yapıyordum." (Taberanî, 1985, s. 4/34; İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 2/222). Teravih namazı Rasulullah (s.a.v)'in sünnetidir. Urve b. Zübeyr, Hz. Aişe (ra)'dan şöyle bir nakilde bulunuyor: "Resulullah (s.a.v) (bir gece) Mescid-i Nebevi'de nafile namaz kılmişti. Birçok kimse de ona iktida ederek/uyarak namaz kıldı. (Sabah olunca "Rasulullah geceleyin mescitte namaz kıldı." diye) konuşular. Ertesi gece de namaz kıldı. Halk yine olanları konuştu, katılanların sayısı iyice arttı. Üçüncü (veya dördüncü) gece halk yine toplandı. Öyle ki mescit, insanları alamayacak hâle gelmişti. Fakat Resulullah (s.a.v) dördüncü gecede onların yanına çıkmadı. Sabah olunca da; "Yaptığınızı yani gece teravih namazınızı kıldığınızı gördüm. Size çıkmamdan beni alıkoyan şey, namazın sizlere farz oluvermesinden ve sizin de acizlik göstermenizden korkmamdır" buyurdu. Resulullah (s.a.v) vefat ettiğiinde durum bu şekildeydi (Buhârî, 1981, s. 2012).

2.6. Yaşlı ve Zayıf Kişiler Bayram Namazını Mescitte Kılıyor

Hz. Ali hilafet döneminde Küfe'ye gelmişti. Orada nüfus kalabalıktı. Ona; "Ey mü'minlerin Emiri, şehirde çok sayıda yaşlı ve zayıf kişiler var, sahraya çıkmak onlara meşakkat/zorluk veriyor." dediler. Bunun üzerine Hz. Ali bayram namazını mescitte kıldırması için birini görevlendirdi. Kendisi ise bayram namazını sahrada kıldırıyordu. Bu daha önce yapılmıyordu. Hz. Ali Raşit halifelerden biri idi ve Rasulullah (s.a.v); bu konuda "Sünnetime ve benden sonraki Raşit halifelerin sünnetine tabi olun." Buyurmuştu (Tirmizî, 1987, s. 2676). Raşit halifelerin sünnetine tutunan kişi Allah'a ve Resulüne itaat etmiş demektir (el- Âlemgiriyye, 1931, s. 24/113).

2.7. Erkeğin (Ölen) Hanımını Yıkaması

Hz. Ali'ye göre kişi (ölen) hanımını yıkayabilir. Bunu kendisi bizzat tatbik etmiş ve hanımı Fatıma (ra)yı yıkamıştır (Serahsi, 1989, s. 2/71). Esmâ binti Ümeys anlatıyor: "Fatıma, öldüğünde kendisini benimle Ali'nin yıkamasını vasiyet etmişti. Ölünce de ben ve Ali onu yıkadık" (Abdurrezzak, 1970, s. 3/410; İbn Hazm, 1928, s. 5/175). Bu hususta sahabenin icmaı olduğu söylendi. Zira bu haberi her biri duymuş ve itiraz eden olmamıştı (İbn Kudame, 1997, s. 2/252; Şevkânî, 1971, s. 4/58). Âlimlerin çoğunluğunun kavli de bu olup delilleri de Resulullah (s.a.v)'in Aişe (ra)ya söylediği şu sözüdür: "Benden önce ölürsen (merak etme) sana bir zarar gelmez, seni kendim yıkar ve kefenlerim, sonra da namazını kılarım ve defnedirim." (İbn Mâce, 1981, s.1464).

2.8. Kefen Parası Ölünün Malından Verilir

Hz. Ali'ye göre ölünün malı varsa kefen parası onun malından verilir (el-Balisanî, 2022, s. 1/305). Abdullah b. Damîra, babasından, o da dedesinden, o da Hz. Ali'den naklettiğine o şöyle demiştir: "Kefen kişinin kendi parasındandır" (Tâberânî, 1985, s. 4/67). Bunun delili de şu hadistir: "Mus'ab b. Umeyr (ra) Uhud

günü şehit edildiğinde kendisi için bir örtüden başka kefen bulunamamıştı. Onunla başını kapattığımızda ayak kısmı açıkta kalıyor ayaklarını kapattığımızda da baş kısmı açıkta kalıyordu. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v); "Onu başına örtün, ayaklarına izhir otu koyun." (Müslim 2/649) buyurdu. Eğer kefen işi diğer Müslümanlara ait olsaydı orada bulunanlar onu bulurlardı (el-Balisani, 2022, s. 1/306).

2.9. Erkek ve Kadının Kefeninde Aşırılığa Gitmemek

Hz. Ali'ye göre sünnet olan kefen miktarı, erkek mevta için üç parça kumaş, kadın için beş parça kumaştır. Kâsânî ve başkaları bu konuyu Hz. Ali'den nakletmişlerdir (Kâsânî, 2010, s. 2/766; Serahsî, 1985, s. 2/72). Hz. Ali'ye göre kefenin erkekler için üçten fazla olması, kadınlar için de beşten fazla olması aşırılıktır (el-Balisani, 2022 s. 1/307). Mü'minlerin Emiri Ali (ra) şöyle demiştir: "Kadın beş parça kefenle, erkek de üç parça kefenle kefenlenir. Haddi aşmayın. Zira Allah haddi aşanları sevmez." (Kâsânî, 2010, s. 2/766; Serahsî, 1985, s. 2/72).

2.10. Şehidin Yıkanması ve Kefenlenmesi

Hz. Ali'ye göre şehit ne yıkanır ne de kefenlenir. Kâsânî ve başkaları bu hükmü Hz. Ali'den nakletmişlerdir (Kâsânî, 2010, s. 2/287; el-Balisani, 2022 s.1/306). Rivayet edildiğine göre o, kendisiyle birlikte muhaliflerine karşı savaşanlardan ölenleri ne yıkamış ne de kefenlenmelerini emretmiştir. Ammar (ra)'ı yıkamadan defnetmiştir. Hasan Basrî ve Saîd b. Müseyyeb dışında ehli ilmin görüşü de budur (Kâsânî, 2010, s. 2/806; İbn Kudame, 1997, s. 2/529).

3. Zekâta Dair Hükümler

3.1. Sahip Olunmasının Üzerinden Bir Tam Yıl Geçmeyen Mal İçin Zekât Gerekmez

Hz. Ali (ra) zekâtın bir kimseye farz olması için o malın üzerinden bir yıl geçmesinin şart olduğunu açıklamıştır. Bu konuda şöyle demiştir: "Elde edilmesinin üzerinden bir tam yıl geçmeyen mal için zekât yoktur." (Ahmed b. Hanbel. 1993, s. 2/211 Ahmed Şakir, İsnadı sahihtir, demiştir.) Üzerinden bir tam yıl geçme şartı nakit paralar, hayvanlar ve ticaret malları için de geçerli bir şarttır. Ziraat mahsulleri için bu şart geçerli değildir. Bu hususta âlimlerin icması vardır (el-Balisani, 2022 s.295).

3.2. Altın ve Gümüşün Nisabı ve Zekât Miktarları

Hz. Ali (ra) altının nisabının yirmi miskal olduğunu beyan etmiş, altının yirmi miskalden az olması durumunda zekât gerekmez, fazla olursa hesap edilir, buyurmuştur. Hz. Ali şöyle ifade ediyor: "Yirmi dinardan azı için zekât gerekmez. Yirmi dinar için yarım dinar, kırk dinar için bir dinar zekât verilir. Fazla olursa hesap yapılır." (İbn Ebî Şeybe, 1989, s. 3/119) Gümüşün nisabı için ise; "İki yüz dirhemden aşağısı için zekât gerekmez." (İbn Ebî Şeybe, 1989, s. 3/117) demiştir. Devamında; "İki yüz dirheme ulaştığında beş dirhem verilir. İki yüz dirhemden aşağı olursa bir şey verilmesi gerekmez. İki yüz dirhemden fazla olursa hesap edilir." (İbn Hazm, 1928, s. 6/59, 61; en-Nevevî, ts. s. 6/16).

3.3. Devenin Nisabı ve Onun İçin Gerekli Zekât Miktarı

Hz. Ali b. Ebî Talib (ra) bu konuda şöyle buyurmuştur: "Beş deve ile dokuz deveye kadar bir koyun verilmesi gerekir. Bundan fazla olursa on dört deveye kadar iki koyun zekât verilir. Bir fazla olursa on dokuz deveye kadar üç koyun zekât verilir. Bir fazla olursa yirmi dört deveye kadar dört koyun, bir fazla olursa da beş koyun zekât verilir. Bir fazla olursa otuz beş deveye kadar bir tane binti mehâz (bir yaşını tamamlamış, iki yaşına girmiş dişi deve) ya da bir lebûn (binti mehâzdan bir yaş büyük erkek deve) zekât olarak verilir. Bir fazla olursa kırk beş deveye kadar bir binti lebûn (üç yaşına girmiş dişi deve) verilir. Bir fazla olursa altmış deveye kadar dört yaşına girmiş bir dişi deve verilir. Bir fazla olursa doksan deveye kadar iki binti lebûn verilir. Develer çoksa her elli deve için bir tane dört yaşına girmiş dişi deve

verilir. Zekât için farklı olan hayvanlar birleştirilmez, aynı olanlar ise parçalanmaz." (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 3/122)

3.4. Zekâta Tabi Ziraî Mahsuller

Hz. Ali'ye göre zekâta tabi ziraî mahsuller; buğday, arpa, hurma ve kuru üzümdür. Bunu İbni Hazm ve başkaları ondan nakletmişlerdir (İbn Hazm, 1928, s. 5/212). Hz. Ali şöyle demiştir: "Sadaka-ı fıtr dört şeyden verilir: Buğdaydan, buğday yoksa hurmadan, hurma yoksa kuru üzümünden, kuru üzüm de yoksa arpadan." (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 3/438)

3.5. Sebze, Meyve ve Balda Zekât Yoktur

Hz. Ali (ra); "Sebzede zekât yoktur." demiştir (Abdurrezzak, 1970, s. 7188; es-Sübkî, 1939, s. 2/157). Yine; "Sebzeler için ve baklagiller için de zekât verilmeyeceğini söylemiştir (el-Blisani, 2022, s. 1/347). Âlimlerin çoğunluğunun görüşü de böyledir (el-Balisani, 2022, s. 1/347). Hz. Ali'ye göre meyve için de zekât yoktur. Ebu İshak Hz. Ali'nin şöyle ifade ettiğini naklediyor: "Elma ve benzerleri meyveler için zekât yoktur." (el-Blisani, 2022, s. 1/348; es-Sübkî, 1939, s. 2/95) Âsım b. Damra Hz. Ali'nin şöyle söylediğini naklediyor: "Sebze, baklagiller, elma ve salatalık için zekât yoktur." (Abdurrezzak, 1970, s. 7188) Zekâti dört çeşit ziraî mahsule hasredenlerin görüşü bu yöndedir. Delilleri de bu dört ziraî mahsulün dışındakilerin yeşillik kapsamı altına girmesi ve kısa zamanda bozulması ve biriktirilmeye imkân olmamasıdır (el-Balisani, 2022, s. 1/352). Hz. Ali'ye göre bal için de zekât verilmez. Delili ise "Balda zekât yoktur." (el-Balisani, 2022, s. 1/345; es-Sübkî, 1939, s. 2/157) Hadisi olmuştur.

3.6. Zekâtın Tek Sınıfa Verilmesi

Hz. Ali'ye göre, Zekâtın sekiz sınıftan sadece birine verilmesinde bir sakınca yoktur, bu caizdir. "Kişinin, zekâtını tek bir sınıfa vermesinde beis yoktur." (el-Balisani, 2022, s.1/352) buyurmuştur. Hz. Ali'nin kendinin de malının zekâtını tek bir aileye verdiği nakledilmiştir. (el-Balisani, 2022, s. 1/352).

3.7. Usûl ve Furûa Zekât Verilmesi

Mü'minlerin Emiri Ali b. Ebî Talib (ra) şöyle demiştir: "Çocuğa da babaya da zekât düşmez. Çocuğu ya da babası (muhtaç) olup da onu gözetmeyen kişi isyandır." (el-Balisani, 2022, s. 1/355) Bu hususta ulemanın icmaı olduğu söylenmiştir. Kişi muhtaç durumda olan yakınlarının nafakasını karşılamak mecburiyetindedir. Onlara zekât verdiğinde bu zekâtın menfaati kendisine dönmüş olur. Zira zekât vermeseydi muhtaç olduklarından dolayı onların nafakasını karşılayacaktı. Zekât ve nafaka sorumluluğu, namaz ve oruç sorumluluğu gibi iki ayrı sorumluluktur. Biri diğeri yerine geçmez. Zekât Allahu Teâlâ'nın mal üzerindeki hakkıdır ve ibadettir. Nafaka ise kul hakkıdır, akrabalık bağlarının gözetilmesidir (el-Balisani, 2022, s. 1/355).

4. Oruca Dair Hükümler

4.1. Tek Bir Adil Şahidin Şehadetiyle Ramazan'a Başlanması

Hz. Ali (ra), bir tane adil şahidin şahitlik etmesiyle Ramazan ayının girdiği ve orucun tutulması gerektiği görüşünü dile getirmiştir. Fatıma binti Hüseyin'den nakledildiğine göre; Ali b. Ebî Talib (ra)'ın yanında biri Ramazan ayı hilalini gördüğünü söylemiş, o da oruca başlamış ve zannedersen insanlara oruç tutmalarını emretmiştir (en-Nevevî, ts. s.6/215; İbn Kudame, 1997, s. 3/90; Mevsûatü Fikhî'l İmam Ali 420). Bu hüküm Rasulullah (s.a.v)'den de sabit olmuştur: "(Hilali) görün, oruç tutun, (hilali) görün, iftar edin. Bulut size mâni olursa Şabanı otuz güne tamamlayın." (Müslim, 1981, s. 2/759) buyurmuştur. Daha sonraki dönemlerde bu konuyu değerlendiren Nevevî diyor ki: "Burada kastedilen şey, Müslümanlardan bazılarının görmesidir, tamamının görmesi değil. İki adil şahidin görmesi kâfidir. En sahih olan kavle göre bir adil şahidin görmesi de yeter. Şevval

hilalinin görülmesi hususunda ise Ebu Sevr dışındaki ulemanın tamamı bir adil şahidin görmesini yeterli görmez (Müslim, 1981, s. 7/190).

4.2. Cünübün Orucu

Cünüp kişinin yıkanmayı geciktirmesi caizdir. Hz. Ali'ye göre (imsaktan sonra) yıkanır ve orucuna devam eder. İbni Kudame bunu ondan şöyle nakletmektedir: "Bir kimse cünüp olarak sabahlar ve o gün (nafile) oruç tutmayı murat ederse tutsun." (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 3/81; İbn Kudame, 1997, s. 1/137) Aişe (ra) ve Ümmü Seleme (ra)'dan rivayet edilen şu hadis bunun delilidir: "Rasulullah (s.a.v) ehinden dolayı cünüp olarak sabahlardı da, sonra yıkanır ve oruç tutardı." (Buhârî, 1981, s. 2/232)

4.3. Pîri Faninin Orucu Yemesi

Mü'minlerin Emiri Ali (ra), Allahu Teâla'nın "Oruca dayanamayan kimselerin bir yoksulu doyuracak miktarda fidye vermeleri gerekir." (el-Bakara, s. 2/184) ayetini tefsir ederken şöyle demiştir: "Oruç tutmaya gücü yetmeyen pîri fani kimse oruç tutmaz ve tutmadığı her gün için bir fakiri doyurur." (Taberî, 1984, s. 2/81).

4.4. İtikâf Yeri

Ebu Abdurrahman es Sülemî'nin nakline göre Hz. Ali; "İtikâf ancak cemaatle namaz kılınan mescitte olur." demiştir (Abdurrezzak, 1970, s. 9/800). Bu rivayet; "İtikâf ancak Cuma namazı kılınan şehir mescidinde olur." (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 3/91) şeklinde de varit olmuştur.

4.5. İtikâfa Giren Kişi İçin Caiz Olan Şeyler

Hz. Ali şöyle demiştir: "Kişi itikâfa girdiğinde cumaya katılsın, hastayı ziyaret etsin, cenaze namazı kılsın, ailesine gitsin ve ayakta olduğu halde onlara hacetini söylesin." (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 3/87; es-Sübkî, 1939, s. 2/140)

5. Hacca Dair Hükümler

5.1. İhramlı Kişinin Eşini Öpmesi

Ali b. Ebî Talib (ra) şöyle demiştir: "İhramlı olduğu halde eşini öpen kimse kan akıtsın." (el-Kazvîni, 1987, s. 7/480)

5.2. İhramlının Saldırgan Bir Hayvanı Öldürmesi

Mücahit Hz. Ali'den naklediyor: "İhramlı olan kimseye sırtlan saldırırsa ihramlı onu öldürsün. Kendisine saldırmadan önce o hayvanı öldürürse bir koyun kesmesi gerekir." (İbni Ebî Şeybe 1989, s. 4/6) Bunun da delili Allahu Teâla'nın; "Her kim bu hayvanlardan yemeye mecbur kalırsa, başka birisinin hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan bir miktar yemesinde kendisine bir günah yoktur." (el-Bakara 2/173) ayetidir. Çünkü o, hayvanı öldürmese hayvan onu öldürecekti. Dolayısıyla da zarar görmüş olacaktı (el-Balisani, 2022, s. 1/403).

5.3. Karganın Öldürülmesi

Hz. Ali'ye göre ihramlı olan kimsenin karga öldürmesi caizdir. Hz. Ali şöyle demiştir: "İhramlı olan kişi kargayı öldürür." (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 4/94) Bunun delili Rasulullah (s.a.v)'in şu hadisidir: "Beş çeşit hayvan vardır, bu hayvanların öldürülmesi ihramlıya günah değildir. Bunlar; Karga, çaylak, akrep, fare ve kelb-i akûr (insana saldıran, korkutan ve yaralayan canavarların tümüdür)" (Tirmizî, 1981, s. 1/166)

5.4. Tavafta Şüph

Hz. Ali bu konuda şöyle diyor: "Kâbe'yi tavaf ettiğinde tavafı tamamlayıp tamamlamadığında şüph edersen şüph ettiğin miktarı tamamlama. Muhakkak ki Allah ziyade sebebiyle azap etmez." (İbni Ebî Şeybe, 1989, s. 4/96)

5.5. Tavafta Unutma

Hz. Ali'ye göre kişi unutarak fazladan tavaf ederse fazladan tavaf ettiği sayıyı sünnete göre tamamlar. Bu hususta şöyle demiştir: "Kâbe'nin etrafında unutulması sebebiyle sekiz şavt yapan bir kimse ona altı şavt daha ilave etsin ve on dörde tamamlasın. Sonra da dört rekât (tavaf namazı) kılsın." (Abdurrezzak, 1970, s. 9814)

5.6. Hacca Vekil Gönderme

Hz. Ali'ye göre mali gücü olduğu halde yaşlılık ya da hastalık sebebiyle hacca gitmeye güç yetiremeyen kişi kendi yerine başkasını gönderir. Bunu İbni Hazm ve başkaları ondan nakletmiştir (İbn Hazm, 1928, s. 7/61; İbn Kudame, 1997, s. 30/228). Yaşlı hakkında şöyle demiştir: "O, bir adamın masraflarını karşılar, o da onun yerine hacceder (İbn Hazm, 1928, s. 7/61). İbni Abbas (ra)'ın rivayet ettiği şu hadis bunun delilidir: Has'am kabilesine mensup bir kadın Rasulullah (s.a.v)'e gelmiş; "Ya Rasulullah, babam çok yaşlı biri. Üzerine de hac farz oldu. Ancak o devesinin sırtında duramıyor. (Ne yapalım?" dedi. Rasulullah (s.a.v) ona; "Onun yerine haccet." (Müslim, 1981, s. 2/974) buyurdu. Hz. Ali ve onun görüşünde olanlara göre bu hadis, mali yeterli olan kişiye haccın vacip olduğunu göstermektedir. Beden gücü başkaları vasıtasıyla da temin edilebilir (el-Balisani, 2022, s. 1/420).

5.7. Şeytan Taşlama Esnasında Taş Sayısında Şüphe

Hz. Ali'ye göre şeytan taşıyan kişi taş sayısında şüphe ederse şüphe ettiği miktarı iade eder. Ebu Miclezden nakledildiğine göre adamın biri İbni Ömer'e sordu; "Şeytanı taşladım. Ancak altı mı yedi mi attım, bilmiyorum." dedi. İbni Ömer, Ali'yi kastederek; "Şu adama git." dedi. Adam gitti, sordu, Ali (ra); "Bu namazımda olsaydı namazımı iade ederdim." dedi. Adam tekrar İbni Ömer'e döndü ve cevabı kendisine söyledi. İbni Ömer; "Doğru, güzel söylemiş." dedi. Ravi diyor ki: "Allah daha iyi bilir ya, herhalde o, şüphe ettiğini iade edeceğini söylemiştir. Burada da attığı taşa şüphe eden kişi şüphe ettiğini atar." (Beyhaki, 1925, s. 5/149)

6. İbadette Riyanın Hükümü ile İlgili Görüşü

6.1. Gösteriş İçin Kesilen Hayvanın Yenmesinin Hükümü

Hz. Ali'ye göre gösteriş için kesilen hayvanın eti yenmez. Cârûd b. Ebî Sebre anlatıyor: "Riyâhoğullarından İbni Veşil isminde bir adamla -ki o şairdi- şair Ebu Ferzadın birbiriyle çekiştiler ve Kûfe'de suyun başına vardıklarında yüzer deve keseceklerine dair sözleştiler. Suyun başına vardıklarında kılıçları sıyırdılar hayvanları kesmeye başladılar. İnsanlar da eti görünce hücum etti. Ali (ra) o sırada Kûfe'deydi. Devesinin üzerinde çıkageldi. Şöyle nida ediyordu: "Ey insanlar, o etlerden yemeyin. Çünkü onlar Allah için değil, başka şey için kesildiler." (el-Balisani, 2022, 1/467) İbni Hazm: "Resulullah (s.a.v) bu hususta "Allah'tan gayrı bir şey için hayvan kesen lanetlenmiştir." (Müslim, 1981, s. 3/1567) buyurmuştur diyor. Bu hadisede hayvanlar gösteriş için kesilmiş, dolayısıyla da Allah'tan gayrı bir şey için kesilmiştir. Bu sebeple hadis buna da şamildir (el-Balisani, 2022, 1/468). Bu konu tüm ibadetlere de teşmil edilebilir. Nitekim Kitap ve sünnete gösteriş için yapılan birçok ibadetin Allah katında bir değeri olmadığı vurgulanmaktadır. Hz. Ali de bu olayla bu hususlara değinmiştir.

Sonuç

İslam tarihinde fıkıh, Hz. Peygamber, sahabe, tabiîn ve tebeu't-tâbiîn dönemlerinde teşekkül ederek günümüze kadar gelmiştir. Âlimler tarafından fıkıh ilmi fûrû fıkıh ve usulü fıkıh şeklinde tedvin edilmiştir. Sahabiler karşılaştıkları problemleri ve yeni olayları kitap ve sünnete bakarak hükme bağlamaya çalışmışlardır. Olayları çözümlenmeye çalışırken murad-ı ilahinin ne olduğunu tespit etmek için daha çok meşveret/istişare yöntemini kullanmışlardır. Yaptıkları istişare icma/konsensüs olarak edille-i şer'iyede kavramlaşmıştır.

İslam hukuku ile ilgili hükümlerin bir kısmı taabbüdüdür, aklın muhakemesine tâbi değildir. Öyle emredildiği için öyle yapılır. İslam hukukçularınca böyle meselelerin illeti emirdir. İslam hukukunun bir kısım hükümleri ilgilendiren konuları ise mâkulü'l-mâna diye ifade edilmektedir. Bu hükümlerin bir hikmet ve bir maslahat yönü vardır. O hükmün teşriine müreccih vasıfları ve özellikleri vardır. Bunlar sebep ve illet değildirler. Hakikî illet ise emredilmiş olması veya nehy-i ilâhî olmasıdır. İslam Hukukunun taabbüdü tarafını hikmet ve maslahatlar değiştiremezler. Hikmet ve maslahata yönelik olarak hükümlerin bir kısmı da ibadet ahkâmıdır. Zaman içinde fakihler ibadet ile ilgili farklı açılımlar yaparak birçok içtihatla bulunmuşlardır. Mü'minlerin Emiri Ali b. Ebî Talib (ra) da ibadete dair hükümleri insanlara açıklamaktan geri durmayarak İbadetlere dair bazı hükümler vermiştir. İbadetlerle ilgili verdiği hükümler kitap ve sünnette açıkça hükmü bulunmayan konulardır.

Hz. Ali ibadet konularında ve diğer fikhî konularda kendisine danışıldığında problemleri Kur'ân ve sünnet çerçevesinde hükme bağlamaya çalışmıştır. Kur'ân ve sünnette bulamadığı konuları rey ve içtihadına dayanarak çözümlenmiştir. Hz. Ali İslam tarihinde fıkıh alanında sadece ibadetler konusunda değil diğer konularda da birçok fikhî hüküm ortaya koymuştur. Ancak bu konuların bir makaleye sığdırılamayacak kadar geniş olmasından dolayı sadece ibadet esaslarına dair olanları ele alarak müstakil şekilde ortaya koyduk. Böylece onun fikha dair yaptığı katkıyı kısmî de olsa sahih bilgiler çerçevesinde arz ettik.

KAYNAKÇA

- Abdürrezak, E. B. B. H. B. N. S. H. (1970). *el-Musennaf*. Beyrut.
- Ahmed, b. Hanbel. (1993). *Müsned*. el-Mektebetü'l-İslamî.
- Beyhâkî, E. B. A. B. H. B. A. (1925). *es-Sünenü'l-Kübrâ*. Haydarâbad.
- Demircan, A. (2013). Hz. Ali'nin İktidar Yıllarında İslâm Toplumunda Siyaset. *Anemon Muş Alparşan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 173-190.
- el-Balisani, A. M. T. (2022). *Fıkhu'l İmam Ali*. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- es-Sübkî, T. (1939). *Cem'u'l-Cevâmi'*. Kahire.
- Fiğlalı, R-Kandemir, M. Y. (1989). "Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2, 371-378.
- İbn Ebû Şeybe. (1989). *el-Musannef*. Beyrut.
- İbn Hazm, E. M. A. B. A. S. *el-Muhallâ*. (1928). Matbaatü'n-Nahda.
- İbn Kudâme, M. E. M. A. B. A. B. M. M. C. (1997). *el-Muğni*. Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- İbn Mâce, E. A. M. B. Y. K. (ts.). *Sünenü İbn Mâce*. Mektebetü'l-Me'ârif.
- İbn Rüşd, E. V. M. B. A. B. M. K. (1997). *Bidâyetü'l-Müctehid*. Dâru'l-Ma'rife.
- İbn Teymiyye, T. A. B. A. H. (2005). *Mecmû'atu'l-Fetâvâ*. Dâru'l-Vefâ.
- Kâsânî, A. E. B. B. M. (2010). *Bedâi'u's-Sanâi'*. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Mütakî el-Hindî, A. A. M. (1979). *Kenzu'l-Umma'l*. Beyrut.
- Özarslan, S. (2016). Ehl-i Sünnet'e Göre Hz. Ali. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 9, 77-90.
- Serahsî, E. B. Ş. M. B. E. S. A. (1989). *Mebûsât*. Dâru'l-Ma'rife.
- Şevkânî, E. A. M. B. A. B. M. H. (1971). *Neylü'l-Evtâr*. Kahire.
- Taberanî, (1985). *el-Mu'cemü'-Evsat*. Riyad.
- Tirmizî, E. İ. M. B. İ. B. S. (1987). *el-Câmi'u's-Sahîh*. YY.
- Ebû Dâvud, S. B. E. (1981). *es-Sünen*. İstanbul.
- el-Âlemgiriyye, (1931). *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*. Bulak.
- Taberî, M. B. C. (1984). *Câmi'u'l-Beyân*, Kahire.
- Buhârî, M. B. İ. (1981). *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul.
- Müslim, E. H. K. (1981). *el-Câmiu's-Sahîh*. İstanbul.
- el-Kazvinî, E. K. A. M. B. A. R. (1987). *el-Azîz Şerhu'l-Vecîz*. Beyrut.
- en-Nevevî, Y. B. Ş. (TS). *el-Mecmu'*. Dâru'l-Fikr.
- Hamîdullah, M. (1998). "Hudeybiye Antlaşması," *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 18, 297-299.
- Çağatay, N.-Çubukçu, İ. A. (1985). *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara.
- Fayda, M. (1998). "Hulefâ-yi-Râsîdîn". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 18, 324-338.

Hakem Değerlendirmesi: Dış, bağımsız.

Yazar Katkıları:

Birinci yazar: %100

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions:

First Author: %100

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.